

Powództwo pauliańskie w prawie podatkowym. Jest/nie ma/powinno być?

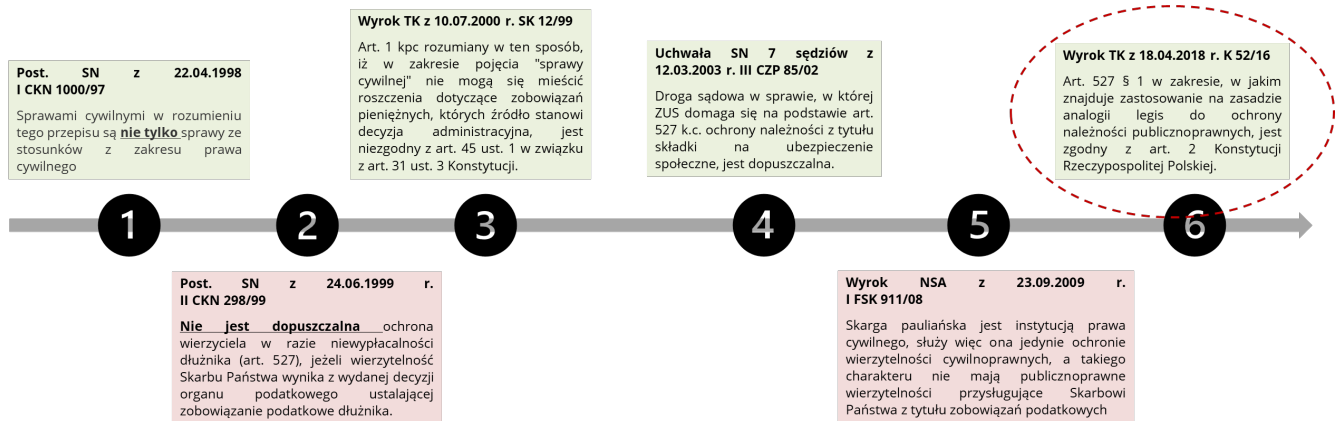
Tomasz Krzywański (GWW - moderator)

Prof. dr hab. Bogumił Brzeziński dr h.c. (UMK/UJ)

Prof. dr hab. Adam Nita (UJ)

Dr Joanna Kisielińska-Garncarek (Gessel)

Transformacja linii orzeczniczej na przestrzeni lat

Poniżej przedstawiono fragmenty najważniejszych wyroków, które w głównej mierze kształtowały linię orzeczniczą dotyczącą stosowania skargi pauliańskiej do zobowiązań publicznoprawnych:

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 1998 r. I CKN 1000/97:

Powstanie stosunku cywilnoprawnego zależne jest od istnienia stanu faktycznego, z którym dyspozycja normy prawa cywilnego łączy wspomniany skutek.

Fakty z którymi prawo cywilne łączy powstanie stosunku cywilnoprawnego, są zdarzeniami z zakresu prawa cywilnego. Wśród tych zdarzeń wyróżnia się między innymi działania, przez które rozumie się także zaniechania. Działaniem (zaniechaniem) jest zarówno czynność zmierzająca do wywołania skutków cywilnoprawnych (oświadczenie woli), jak również akt administracyjny wywołujący skutki w zakresie prawa cywilnego. Jest nim także czyn niedozwolony.

Dopuszczalność drogi sądowej zależy od stanu faktycznego, na którym strona powodowa opiera w pozwie swoje roszczenie, nie zależy natomiast od wykazania istnienia roszczenia, ani też stosunku prawnego pomiędzy stronami. Jeśli powód swoje roszczenie opiera na zdarzeniach prawnych, z których wynikają konsekwencje cywilnoprawne, to droga sądowa jest dopuszczalna.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1999 r. II CKN 298/99:

"Sprawą cywilną" będzie każda sprawa dotycząca ochrony praw podmiotowych, wynikająca ze stosunków unormowanych przez prawo cywilne. Skoro prawo cywilne reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi (art. 1 k.c.), przeto przez sprawy cywilne rozumieć należy sprawy dotyczące ochrony praw podmiotowych wynikłe ze stosunków cywilnoprawnych normowanych prawem cywilnym, bez względu na to, między

jakimi podmiotami one zachodzą i czy chodzi w nich o prawa i interesy indywidualne jednostek, czy też o prawa i interesy Państwa.

Nie jest dopuszczalna ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika (art. 527 k.c.), jeżeli wiarygodność Skarbu Państwa wynika z wydanej decyzji organu podatkowego ustalającej zobowiązanie podatkowe dłużnika.

Dla takich stosunków prawnych, a ściślej wiarygodności, nie jest dopuszczalna przewidziana w art. 527 i nast. k.c. ochrona. Zasadnie zatem Sąd drugiej instancji w uwzględnieniu zażalenia pozwanej zmienił zaskarżone postanowienie i odrzucił pozew. Słusznie Sąd Apelacyjny wskazał na akty prawne zapewniające wierzycielowi ochronę, w tym także na przepisy art. 29, 91, 107, 110, 111 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (Dz. U. Nr 137, poz. 926 ze zm.).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2000 r. SK 12/99:

Obecnie uznaje się, że przedmiotem procesu jest tzw. roszczenie procesowe, oderwane od materialno-prawnego "usprawiedliwienia" roszczenia zgłaszanego w pozwie

Roszczenie procesowe, to sama możliwość wniesienia sprawy do sądu i żądania ochrony. Roszczenie procesowe jest instytucją czysto procesową, czasem nie mającą odzwierciedlenia w prawie cywilnym materialnym. Obowiązkiem sądu jest zajęcie się roszczeniem procesowym i to niezależnie od tego, czy jest ono merytorycznie uzasadnione. W chwili, gdy pozew wpływa do sądu, sąd dokonuje jego oceny według treści żądania. Przedmiotem oceny na tym etapie postępowania jest bowiem wyłącznie roszczenie procesowe, a zatem twierdzenie powoda o istnieniu albo nieistnieniu określonej normy indywidualno-konkretnej przedstawione sądowi celem wiążącego ustalenia tego istnienia albo nieistnienia"

Jeśli według twierdzeń powoda zawartych w pozwie, między nim a pozwanym istnieje stosunek cywilnoprawny, droga sądowa jest dopuszczalna i pozew nie może być odrzucony z powodu jej braku. Proces przed sądem ma dopiero wykazać, czy twierdzenie będące jego przedmiotem znajduje podstawę w przepisach prawa materialnego

Inaczej rzecz ujmując "sprawa cywilna to nic innego jak abstrakcyjny stosunek prawny z zakresu prawa cywilnego"; proces ma na celu wiążące ustalenie istnienia albo nieistnienia konkretnego stosunku cywilnoprawnego między powodem i pozwanym

"Droga sądowa jest dopuszczalna, jeżeli powód opiera swoje roszczenia procesowe na zdarzeniach prawnych, które mogą stanowić źródło stosunków cywilnoprawnych". To sformułowanie zwraca uwagę przede wszystkim na fakt, że na etapie podejmowania decyzji w sprawie dopuszczalności drogi sądowej sąd nie jest uprawniony do rozstrzygnięcia o zasadności roszczenia powoda; nawet gdy sąd jest przekonany o braku podstaw materialno-prawnych do zasądzenia powództwa, ma obowiązek merytorycznego rozpoznania sprawy, jeśli tylko w pozwie sformułowane są żądania opierające się na normach cywilnoprawnych.

Zadaniem sądu rozpatrującego sprawę jest dopiero zbadanie prawdziwości i zasadności roszczeń powoda.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2001 r. III CKN 496/00

Źródłem roszczenia pauliańskiego jest ustawa. Niezbędnym warunkiem uwzględnienia powództwa przeciwko skarżącej Spółdzielni jako osoby trzeciej jest istnienie wiarygodności.

Wyrok uwzględniający powództwo umożliwia stronie powodowej jako wierzycielowi przeprowadzenie egzekucji wprost z majątku osoby trzeciej, lecz z tytułu zobowiązania istniejącego po stronie niełojalnego dłużnika a nie osoby trzeciej. W tym znaczeniu akcja pauliańska wykazuje charakter środka egzekucyjnego, bowiem umożliwia wierzycielowi zaspokojenie jego należności.

Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 12 marca 2003 r. III CZP 85/02

Droga sądowa w sprawie, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych domaga się na podstawie art. 527 k.c. ochrony należności z tytułu składki na ubezpieczenie społeczne, jest dopuszczalna.

Jeżeli źródłem tym jest decyzja administracyjna, to tylko wyjątkowo, gdy wyraźnie przewiduje to dany przepis, możemy mieć do czynienia ze stosunkiem cywilnoprawnym, a w konsekwencji ze sprawą cywilną. Jeżeli więc sprawa dotyczy stosunku, nie mającego cech stosunku cywilnoprawnego, a brak przepisu, który przekazywałby ją na drogę sądową, to droga ta jest niedopuszczalna i w konsekwencji pozew powinien zostać odrzucony.

Jeżeli według powoda jego roszczenie oparte jest na zdarzeniach prawnych wywołujących skutki cywilnoprawne, to chociażby powołane zdarzenie w rzeczywistości nie wywoływało takich skutków, to jednak droga sądowa jest dopuszczalna.

Innymi słowy, czy sąd mając do czynienia z procesem pauliańskim, w którym strona powodowa twierdzi, że jest pokrzywdzonym wierzycielem w rozumieniu przepisów prawa cywilnego i dlatego poszukuje ochrony swojej wierzytelności na drodze cywilnoprawnej, jest bezwzględnie tym twierdzeniem związany, czy też może w początkowym stadium, ewentualnie w każdej dalszej fazie sprawy, ustalić, że strona powodowa nie występuje jako wierzyciel w rozumieniu prawa cywilnego, a jej należność jest tylko wierzytelnością w szerokim tego słowa pojęciu, a nie wierzytelnością cywilnoprawną, i w wyniku dokonanej oceny odrzucić pozew (art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c.).

W tej sytuacji trzeba uznać, że przynajmniej może wchodzić w rachubę przyjęcie stanowiska, iż konstrukcją cywilistycznej skargi pauliańskiej można także objąć, na przykład w drodze zastosowania analogiae legis, wierzytelność publicznoprawną. W stadium postępowania cywilnego, w którym dokonywana jest wstępna kontrola pozwu w aspekcie formalnym, nie można jednakże rozstrzygać o tego rodzaju żądaniu i to nawet w sytuacji, gdy może ono na pierwszy rzut oka budzić poważne zastrzeżenia natury merytorycznej.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 23 września 2009 r. I FSK 911/08

W orzecznictwie sądów powszechnych ugruntowane jest bowiem stanowisko, że skarga pauliańska jest instytucją prawa cywilnego, służy więc ona jedynie ochronie wierzytelności cywilnoprawnych, a takiego charakteru nie mają publicznoprawne wierzytelności przysługujące Skarbowi Państwa z tytułu zobowiązań podatkowych.

Skarga pauliańska jako taka nie ma charakteru środka egzekucyjnego - w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się bowiem, że skoro wyrok uwzględniający powództwo ze skargi pauliańskiej umożliwia stronie powodowej jako wierzycielowi przeprowadzenie egzekucji wprost z majątku osoby trzeciej z tytułu zobowiązania istniejącego po stronie nielejalnego dłużnika, to w tym znaczeniu skarga pauliańska wykazuje charakter środka egzekucyjnego, gdyż umożliwia wierzycielowi zaspokojenie jego należności.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2010 r. II CSK 227/10

Krytyka przez niektórych przedstawicieli doktryny prawa cywilnego nowej linii orzeczniczej we wskazanym zakresie, to skutek wadliwego założenia, że do przyjęcia dopuszczalności drogi sądowej twierdzenie powoda o przysługiwaniu mu roszczenia podlegającego rozpoznaniu na drodze sądowej powinno być wypełnione podaniem faktów wskazujących na istnienie stosunku cywilnoprawnego między powodem i pozwanym, natomiast samo powołanie się na decyzję administracyjną ze wskazaniem, że rodzi ona konsekwencje cywilnoprawne, nie jest wystarczające.

Stwierdzenie dopuszczalności drogi sądowej z oczywistych względów nie przesądza skuteczności roszczenia dochodzonego na tej drodze.

Oznacza to zatem, że jeśli prawo publiczne nie przewiduje wyspecjalizowanego instrumentu cywilnoprawnego dla ochrony uzasadnionego interesu prawnego, nie można a priori

wykluczyć możliwości wykorzystania instytucji kodeksu cywilnego. Dotyczy to zwłaszcza etapu wykonywania zobowiązań, których źródłem jest stosunek publicznoprawny.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 kwietnia 2018 r. K 52/16

Stąd kontrargumenty odwołujące się do cywilistycznych konstrukcji i pojęć, w szczególności do pojęcia wierzytelności nie są przekonujące. Twierdzi się bowiem, że pojęcie to, zawarte w art. 527 § 1 k.c., odnosi się wyłącznie do roszczenia wynikającego ze stosunku cywilnoprawnego, i dlatego skarga pauliańska nie może być stosowana do ochrony należności publicznoprawnych.

W ocenie Marszałka, z przyjętego w tym wyroku szerokiego rozumienia pojęcia "sprawa cywilna" nie wynika nakaz przenoszenia na grunt prawa publicznego, w drodze analogii legis, konstrukcji normatywnych właściwych prawu prywatnemu.

Sankcja ta powoduje, że wierzyciel, który uzyskał uwzględniającą skargę pauliańską prawomocny wyrok, może skierować egzekucję do majątku osoby trzeciej w zakresie korzyści, jaką osoba ta otrzymała od dłużnika na podstawie czynności prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela.

Jak już wspomniano, charakter prawny należności z punktu widzenia oceny czynności prawnej krzywdzącej wierzyciela, może być uznany za obojętny. Przede wszystkim jednak Rzecznik powołanemu przepisowi nie zarzuca tego, że jego treść, zawierająca pojęcie wierzytelności, jest niezgodna z Konstytucją, ale że przepis ten jest podstawą analogicznego wnioskowania, z którego wynika norma o określonej treści.

Przepisy prawne związane z zagadnieniem:

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.).

Art. 59. W razie zawarcia umowy, której wykonanie czyni całkowicie lub częściowo niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej, osoba ta może żądać uznania umowy za bezskuteczną w stosunku do niej, jeżeli strony o jej roszczeniu wiedziały albo jeżeli umowa była nieodpłatna. Uznania umowy za bezskuteczną nie można żądać po upływie roku od jej zawarcia.

Art. 527 § 1. Gdy wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową, każdy z wierzycieli może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną w stosunku do niego, jeżeli dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia o tym wiedziała lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć.

§ 2. Czynność prawna dłużnika jest dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności.

§ 3. Jeżeli wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli uzyskała korzyść majątkową osoba będąca w bliskim z nim stosunku, domniemywa się, że osoba ta wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

§ 4. Jeżeli wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli korzyść majątkową uzyskał przedsiębiorca pozostający z dłużnikiem w stałych stosunkach gospodarczych, domniemywa się, że było mu wiadome, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

Art. 528. Jeżeli wskutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną, chociażby osoba ta nie wiedziała i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli.

Art. 529. Jeżeli w chwili darowizny dłużnik był niewypłacalny, domniemywa się, iż działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. To samo dotyczy wypadku, gdy dłużnik stał się niewypłacalny wskutek dokonania darowizny.

Art. 530. Przepisy artykułów poprzedzających stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy dłużnik działał w zamiarze pokrzywdzenia przyszłych wierzycieli. Jeżeli jednak osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową odpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba trzecia o zamiarze dłużnika wiedziała.

Art. 531. § 1. Uznanie za bezskuteczną czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli następuje w drodze powództwa lub zarzutu przeciwko osobie trzeciej, która wskutek tej czynności uzyskała korzyść majątkową.

§ 2. W wypadku gdy osoba trzecia rozporządziła uzyskaną korzyścią, wierzyciel może wystąpić bezpośrednio przeciwko osobie, na której rzecz rozporządzenie nastąpiło, jeżeli osoba ta wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną albo jeżeli rozporządzenie było nieodpłatne.

Art. 532. Wierzyciel, względem którego czynność prawna dłużnika została uznana za bezskuteczną, może z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej dochodzić zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły.

Art. 533. Osoba trzecia, która uzyskała korzyść majątkową wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, może zwolnić się od zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela żądającego uznania czynności za bezskuteczną, jeżeli zaspokoi tego wierzyciela albo wskaże mu wystarczające do jego zaspokojenia mienie dłużnika.

Art. 534. Uznania czynności prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli za bezskuteczną nie można żądać po upływie lat pięciu od daty tej czynności.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1540 z późn. zm.).

Art. 29. § 1. W przypadku osób pozostających w związku małżeńskim odpowiedzialność, o której mowa w art. 26, obejmuje majątek odrębny podatnika oraz majątek wspólny podatnika i jego małżonka.

§ 2. Skutki prawne ograniczenia, zniesienia, wyłączenia lub ustania wspólności majątkowej nie odnoszą się do zobowiązań podatkowych powstałych przed dniem:

- 1) zawarcia umowy o ograniczeniu lub wyłączeniu ustawowej wspólności majątkowej;
- 2) zniesienia wspólności majątkowej prawomocnym orzeczeniem sądu;
- 3) ustania wspólności majątkowej w przypadku ubezwłasnowolnienia małżonka;
- 4) uprawomocnienia się orzeczenia sądu o separacji.

§ 3. Przepisy § 1 i 2 stosuje się odpowiednio do płatnika oraz inkasenta.

Art. 91. Do odpowiedzialności solidarnej za zobowiązania podatkowe stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego dla zobowiązań cywilnoprawnych.

Art. 107. § 1. W przypadkach i w zakresie przewidzianych w niniejszym rozdziale za zaległości podatkowe podatnika odpowiadają całym swoim majątkiem solidarnie z podatnikiem również osoby trzecie.

§ 1a. Osoby trzecie odpowiadają całym swoim majątkiem solidarnie z następcą prawnym podatnika za przejęte przez niego zaległości podatkowe.

§ 2. Jeżeli dalsze przepisy nie stanowią inaczej, osoby trzecie odpowiadają również za:

- 1) podatki niepobrane oraz pobrane, a niewpłacone przez płatników lub inkasentów;
- 2) odsetki za zwłokę od zaległości podatkowych;
- 3) niezwrócone w terminie zaliczki naliczonego podatku od towarów i usług oraz za oprocentowanie tych zaliczek;
- 4) koszty postępowania egzekucyjnego.

§ 3. Ogłoszenie upadłości podatnika lub jego następcy prawnego nie ma wpływu na naliczanie odsetek za zwłokę w odniesieniu do osoby trzeciej.

Art. 110. § 1. Rozwiedziony małżonek podatnika odpowiada całym swoim majątkiem solidarnie z byłym małżonkiem za zaległości podatkowe z tytułu zobowiązań podatkowych powstałych w czasie trwania wspólności majątkowej, jednakże tylko do wysokości wartości przypadającego mu udziału w majątku wspólnym.

§ 2. Odpowiedzialność, o której mowa w § 1, nie obejmuje:

- 1) niepobranymi należnościami wymienionymi w art. 107 § 2 pkt 1;
- 2) odsetek za zwłokę oraz kosztów egzekucyjnych powstałych po dniu uprawomocnienia się orzeczenia o rozwodzie.

§ 3. Przepisy § 1 i 2 stosuje się odpowiednio w razie unieważnienia małżeństwa oraz separacji.

Art. 111. § 1. Członek rodziny podatnika odpowiada całym swoim majątkiem solidarnie z podatnikiem prowadzącym działalność gospodarczą za zaległości podatkowe wynikające z tej działalności i powstałe w okresie, w którym stale współdziałał z podatnikiem w jej wykonywaniu, osiągając korzyści z prowadzonej przez niego działalności.

§ 2. Odpowiedzialność, o której mowa w § 1, nie dotyczy osób, które w okresie stałego współdziałania z podatnikiem były osobami, wobec których na podatniku ciążył obowiązek alimentacyjny - w zakresie wynikającym z obowiązku alimentacyjnego.

§ 3. Za członków rodziny podatnika uważa się zstępnych, wstępnych, rodzeństwo, małżonków zstępnych, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz pozostającą z podatnikiem w faktycznym pożyciu.

§ 4. Przepis § 1 stosuje się również do małżonków, którzy zawarli umowę o ograniczeniu lub wyłączeniu wspólności majątkowej, których wspólność majątkowa została zniesiona przez sąd, oraz małżonków pozostających w separacji.

§ 5. Odpowiedzialność, o której mowa w § 1:

- 1) ograniczona jest do wysokości uzyskanych korzyści;
- 2) nie obejmuje niepobranymi należnościami wymienionymi w art. 107 § 2 pkt 1, z wyjątkiem należności, które nie zostały pobrane od osób wymienionych w § 3 i 4.

Art. 239b. § 1. Decyzji nieostatecznej może być nadany rygor natychmiastowej wykonalności, gdy:

- 1) organ podatkowy posiada informacje, z których wynika, że wobec strony toczy się postępowanie egzekucyjne w zakresie innych należności pieniężnych lub
- 2) strona nie posiada majątku o wartości odpowiadającej wysokości zaległości podatkowej wraz z odsetkami za zwłokę, na którym można ustanowić hipotekę przymusową lub zastaw skarbowy, które korzystałyby z pierwszeństwa zaspokojenia, lub
- 3) strona dokonuje czynności polegających na zbywaniu majątku znacznej wartości, lub

4) okres do upływu terminu przedawnienia zobowiązania podatkowego jest krótszy niż 3 miesiące.

§ 2. Przepis § 1 stosuje się, jeżeli organ podatkowy uprawdopodobni, że zobowiązanie wynikające z decyzji nie zostanie wykonane.

§ 3. Rygor natychmiastowej wykonalności decyzji nadawany jest przez organ podatkowy pierwszej instancji w drodze postanowienia.

§ 4. Na postanowienie w sprawie nadania rygoru natychmiastowej wykonalności służy zażalenie. Wniesienie zażalenia nie wstrzymuje wykonania decyzji.

§ 5. Nadanie rygoru natychmiastowej wykonalności nie skraca terminu płatności, wynikającego z decyzji lub przepisu prawa.

Zagadnienia do dyskusji:

- 1) System prawa, gałęzie prawa, tzw. „autonomia” prawa podatkowego.
- 2) Kwestia charakteru prawnego zobowiązania podatkowego, wierzytelność w rozumieniu cywilistycznym czy zobowiązanie pieniężne.
- 3) Możliwość stosowania analogii a konstrukcja odpowiedzialności osób trzecich za zobowiązania podatkowe.
- 4) Stosowanie actio pauliana w kontekście wyroku Trybunału Konstytucyjnego.
- 5) Spojrzenie komparatystyczne – jak wygląda system ochrony tzw. wierzytelności publicznoprawnych w prawie niemieckim? Czy może on stanowić wzór dla polskiego systemu prawnego.
- 6) Potrzeba wprowadzenia actio pauliana w prawie podatkowym.

Wybrana literatura:

A. Franczak, Zastosowanie skargi pauliańskiej do zabezpieczenia należności podatkowych, [w:] Prawo podatkowe w systemie prawa. Międzygałęziowe związki norm i instytucji prawnych, red. A. Kaźmierczyk, A. Franczak, Warszawa 2019.

B. Brzeziński, A. Nita, Glosa do wyroku SN z 29.05.2015 r. V CSK 454/14, POP 2016/4.

B. Brzeziński, M. Kalinowski, Dopuszczalność stosowanie skargi pauliańskiej do należności podatkowych, POP 2015/2.

A. Nita, W. Morawski, Wykorzystywanie skargi pauliańskiej do zabezpieczenie wykonania zobowiązania podatkowego, Przegląd Sądowy 2016/6.

B. Brzeziński, M. Kalinowski, Jeszcze raz o stosowaniu skargi pauliańskiej do należności podatkowych, POP 2016/9.

B. Brzeziński, Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 18 kwietnia 2018 r. (K 52/16), POP 2019, nr 3.

M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk, Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika [w:] System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań. Część ogólna (red. A. Olejniczak), t. 6, Warszawa 2018

K. Dzielulska, Skarga pauliańska w ochronie wierzytelności publicznoprawnych, Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały 2016, nr 1

R. Szczepaniak, Kwestia stosowania skargi pauliańskiej do zobowiązań podatkowych [w:] Societates et obligationes – tradycja, współczesność, przyszłość. Księga Jubileuszowa Profesora Jacka Napierały (red. A. Olejniczak, T. Sójka), Poznań 2018

M. App, Duldungsbescheide des Finanzamts nach neugefasstem AnfG und neugefasstem §191 AO, Deutsche Steuer-Zeitung 2002, nr 9

H.P. Kirchhof, Münchener Kommentar zum Anfechtungsgesetz, Monachium 2012

M. Huber, Anfechtungsgesetz, Monachium 2016